

تکوین هویت کودک در سایه توجه به ابعاد پنهان تجربه: تلاقی شقوق هویت با شقوق برنامه درسی

((شیراز، ۱۷ و ۱۸ تیرماه ۱۴۰۰))

همایش ملی هویت کودکان ایران اسلامی در دوره‌ی پیش دبستان(((

✓مقدمه:

در مانیفست آموزش پیش دبستانی یکی از مهم ترین ابعاد یا ارکان موضوع تکوین هویت‌هاست که ذیل موضوع کلان‌تر خودشناسی قرار می‌گیرد. اگر هدف غایی آموزش پیش دبستانی دست‌یابی به لایه‌های نخستین خودشناسی باشد (کما این که در سطوح بالاتر آموزش، این خودشناسی در فرایند پالایش و ویرایش قرار گرفته، قوام و استحکام پیدا می‌کند و مسیر آینده زندگی توام با رضایت و آرامش را برای فرد هموار می‌کند)، مقوله‌ی هویت‌ها از یکسو بر همانندی‌ها و اشتراکات متمرکز است و از سوی دیگر بر اختصاصات و ناهمانندی‌ها و بدین جهت باید تکوین هویت، احساس خشنودی و رضایت از آن و البته زیست توام با آرامش و احترام با صاحبان هویت‌های دیگر را در زمره‌ی مأموریت‌های اساسی نظام آموزشی و یکی از ارکان مانیفست هر نظام آموزشی دانست.

... در کشور ما، این مانیفست قهرا باید برآمده از مبانی نظری سند تحول تربیت رسمی و عمومی باشد. اصل انسجام و یکپارچگی در نظام تربیت رسمی و عمومی چنین اقتضایی دارد (گرچه آموزش پیش دبستانی در سند صریحا به‌عنوان یک ضلع نظام رسمی آموزشی مورد بحث نیست). مقوله‌ی هویت‌ها که از ارکان مانیفست است نیز از این قاعده مستثنی نیست و تلاش برای تکوین هویت در ابعاد مختلفی که در سند تحول به رسمیت شناخته شده در این دوره باید پیشران تصمیم‌های خرد و کلان مدیران و متولیان امر باشد. شقوق هویت شناسایی شده (از منظر عمومی) عبارتند از:

هویت دینی

هویت ملی

هویت قومی

هویت جهانی / انسانی

(هویت جنسیتی)؟... می‌تواند بخشی یا ضلعی از همان هویت انسانی باشد... برابری

جنسیتی و نفی نابرابری حقوق جنس مونث sexism

این گونه شناسی هویت که در مبانی نظری سند تحول هم مورد عنایت بوده است،

مناسب‌ترین نقشه‌راه برای تکوین هویت درپیش از دبستان تا آموزش عالی است... به جای این‌که هر مقطع سنی ساز خاص خودش را بزند، بهتر است با یک نگاه ترکیبی و البته با آرایش ویژه در هر مقطع سنی (شدت کمتر و بیشتر شقوق و اصطلاحاً نگاه kaleidoscopic)، تکوین شقوق مختلف هویت در دستورکار باشد و با تاکید بر روش‌های مقتضی و متناسب با ویژگی‌های رشدی مخاطب این هدف تعقیب شود. یعنی نقشه مفهومی واحد، با برنامه‌های متنوع و متکثر... به عبارت دیگر، هیچیک از ابعاد ۴گانه (۵گانه) هویتی در هیچیک از مراحل آموزش و تربیت نباید مغفول واقع شود. این اصل یا این فرض خود می‌تواند منشاء تحول در برنامه‌های پیش دبستان شود و آرایش یا landscape آموزشی خاصی را شکل بدهد.

✓ با این منطق و مقدمه، تکلیف طراحی برنامه پیش دبستان چه می‌شود؟ چه نوآوری‌هایی را طلب می‌کند؟ دستاوردهای علمی چه می‌گویند؟ دستاوردهای تجربی، داخلی و جهانی، چه می‌گویند؟... این خود موضوعی است که قابلیت جدی برای پیگیری دارد.

✓ اما برنامه درسی صریح یا رسمی قهراً هیچگاه از کانون توجه سیاستگذاران و برنامه‌ریزان دور نمی‌شود. طبق تعریف، غفلت نمی‌تواند با پدیده برنامه درسی صریح همراه و همزاد باشد. گرچه برنامه درسی صریح می‌تواند از منظر تحلیلی دارای عناصر مغفول یا حفره‌هایی باشد که معلول تن دادن برنامه‌ریزان به سنت‌ها و عادت‌های تصمیم‌گیری در ساخت برنامه، به رغم نظریه مختار آن‌ها (در اینجا مثلاً در عدم التفات متوازن به لایه‌های چهار یا پنج‌گانه‌ی هویت) باشد و برنامه‌های درسی همه‌ی دوره‌های تحصیلی همواره از این جهت می‌توانند موضوع مطالعات آسیب‌شناسانه قرارگیرد. ... اما من در این مقام گونه‌های دیگر برنامه‌هایی که در محیط‌های پیش دبستانی باید محل توجه باشد را مورد واکاوی قرار می‌دهم تا شاید به بالابردن سطح آگاهی و هشیاری سیاستگذاران و برنامه‌سازان و ارزیابان با آشکار کردن این حقیقت که تجربه‌های زیسته‌ی کودکان فقط معلول یک برنامه درسی نیست کمک کند. به قول جان دیویی این تصور که یادگیری تنها تحت تاثیر تدبیرهای از پیش اتخاذ شده اتفاق می‌افتد، یکی از بزرگترین مغالطه‌ها یا کج‌فهمی‌های تعلیم تربیتی است. یعنی حتی اگر حفره‌های برنامه‌ی درسی صریح هم برطرف شود، لازم است در یک نگاه جامع و اصطلاحاً ۳۶۰ درجه‌ای از تجربه‌ی زیسته کودکان تصویربرداری کرد تا معلوم شود چه بر سر آنان آمده است؟!

✓ پس سوال اساسی این است که برای دست یابی به اهداف و تجربیات ناظر به هویت‌های چهارگانه (پنج‌گانه) به چه هندسه‌ای از برنامه باید توجه کرد یا پناه برد؟

پاسخ کوتاه:

برنامه‌درسی صریح از یکسو (که تکلیف آن البته روشن است) و «برنامه‌درسی پنهان» با گونه‌های متفاوت از سوی دیگر (که هدف من در این بحث واکاوی آن است). منطق توجیه‌کننده‌ی انتخاب این کانون توجه چیست؟:

این دو (برنامه‌درسی صریح و برنامه‌درسی پنهان) باید هارمونی و هم‌افزایی داشته باشند تا کارایی به حداکثر برسد، و یکی آثار دیگری را خنثی نکند و مخاطب را نیز دچار تحیر و سرگردانی نکند.

✓ شقوق برنامه‌درسی پنهان (گونه‌شناسی):

۱) آموزش‌های طرح‌ریزی شده با رویکرد غیرمستقیم (ضمنی) در انتقال معنا...

بیشترین مشابهت را با برنامه‌درسی صریح دارد، چون در آن مفهوم برنامه به همان معنای شناخته شده (مجموعه تدابیر از پیش اندیشیده شده) جاری است (planned curriculum). در این دوره یا سنین هم چون از آموزش مستقیم در دستورکار نیست (نباید باشد). پس مثل این‌که این شکل از برنامه‌درسی پنهان با برنامه‌درسی صریح منطبق است (یعنی یادگیری از طریق قصه، بازی دسته‌جمعی، بازی‌های انفرادی، نمایش، نقاشی، موسیقی و... که همه با عنایت به پیامدهای یادگیری یا هویت در ابعاد مختلف است طرح‌ریزی شده).

استفاده از داستان، استفاده از سرود و موسیقی، استفاده از نمایش برای ترویج

ارزش‌های ملی، دینی و جهانی مانند صداقت، تعاون، بخشنده‌گی، ایثار، خانواده

دوستی، صلح، خویش‌نمایی، همدلی، غمخواری و هم‌دردی، تحمل نظرات دیگران.

آنچه مستقیماً با موضوع هویت پیوند دارد این است که توجه نامتوازن و کاریکاتوری

به لایه‌های چهارگانه (پنج‌گانه) هویت نشود. فعالیت‌های مختلف یادگیری غیر

مستقیم اعم از داستان محور، نمایش محور و بازی محور باید این نقشه هویت‌یابی را

نصب‌العین داشته باشد و با حساسیت برآمده از این نقشه هویتی دست به انتخاب

فعالیت‌های یادگیری زده شود.

... البته باید مراقب آنچه نظریه پردازان انتقادی مطرح می‌کنند بود و با حساسیت با

آنها برخورد کرد (شکل‌گیری روحیه تمکین، تقلید، تبعیت، تحقیر، تک‌صدایی).

۲) تجربه متاثر از تنفس و زیست در فضای مرکز پیش‌دبستانی و قرارگرفتن تدریجی و

مستمر در معرض فرهنگ (روابط و مناسبات و مقررات) مرکز... مثلاً: ایجاد حس جمع

گرای (مثبت)، ایجاد حس رقابت و فرد‌گرایی (منفی)، ایجاد حس ضرورت گفتگو

و

مهم‌ترین اقدام، رصد این تجربیات یادگیری توسط مربیان است. برای کشف این موارد

مربی لازم است مستمراً و به گونه‌ای کارشناسانه کنش و واکنش‌های کودکان را تحت

نظر داشته باشد و نسبت به نشانه‌های رفتاری معارض با لایه‌ها یا شقوق هویت از خود حساسیت حرفه‌ای نشان دهد. تربیت مربیان برخوردار از این ظرفیت برای توجه به این بعد از برنامه‌درسی پنهان خود موضوع حایز اهمیتی است. البته اجرای طرح‌های پژوهشی توسط پژوهشگران حرفه‌ای هم ضرورت پیدا می‌کند.

۳) برنامه درسی پنهان پوچ (فصل مشترک برنامه درسی پنهان و پوچ) ... تجربه‌ی آن‌چه باید باشد و نیست، چه حس و نگرشی را به کودک منتقل و در او نهادینه می‌کند (وجه ایجابی برنامه‌ی درسی پوچ)؟ مثلاً نپرداختن به شناخت توام با احترام برای اقوام دیگر، نپرداختن به شناخت و احترام برای مذاهب دیگر، نپرداختن به زبان انگلیسی به‌عنوان یک عنصر توانمندساز برای گفتگو با دیگران، نپرداختن به معرفی مفاخر و مشاهیر ایران‌زمین.